

การพัฒนาสังคมด้วยหลักไตรสิกขา ของนักศึกษาชั้น ปีที่ ๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Social development through threefold principles of 4th year students

Mahamakut Buddhist University

ศรชัย ท้าวมิตร^๑

Sornchai Tawmit

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มุ่งศึกษาการพัฒนาสังคมด้วยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ที่จะช่วยพัฒนาสังคมได้มากน้อยเพียงใด โดยมีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาบทบาทการพัฒนาสังคมของพระนักศึกษา ๒) ศึกษาหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ใช้สำหรับพัฒนาสังคมคือ ศีลพัฒนา จิตพัฒนา และปัญญาพัฒนา และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมผลการวิจัยพบว่า ๑.ศีลพัฒนา คือการพัฒนาตนขึ้นศีล ตั้งใจงดเว้นด้วยตนเอง (สัมปตวิริติ) สมาทาน คือการไปรับศีลจากพระภิกษุหรือสามเณรที่วัดใกล้บ้าน (สมาทานวิริติ ๒. จิตพัฒนา การฝึกอบรมจิตให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม, ให้มีความเข้มแข็งมั่นคง, เบิกบานสงบสุข, ๓. ปัญญาพัฒนา การพัฒนาตนให้มีความรู้ในวิชาการต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรมการพัฒนาตนให้มีความรู้ตามหลักของพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ วิธีคือ ๑) จินตามยปัญญา การพัฒนาตนให้มีความรู้ด้วยการคาดคะเนหรืออนุมานตามหลักตรรกวิทยานิรนัย (deductive logic) และตรรกวิทยาอุปนัย (inductive logic) ๒) สุตมยปัญญา การพัฒนาตนให้มีความรู้ด้วยการศึกษาเล่าเรียนตามที่รัฐบาลของแต่ละประเทศกำหนดให้เรียน ๓) ภวานามยปัญญา คือความรู้ที่เกิดจากการฝึกอบรมและลงมือปฏิบัติจริง ในที่นี้หมายถึงการบำเพ็ญวิปัสสนา อันเป็นการศึกษาภาคปฏิบัติขั้นสูงของพระพุทธศาสนา ภวานามยปัญญา ใช้กำจัดกิเลสอย่างละเอียดที่เรียกว่า อนุสัยและสังโยชน์ ซึ่งเป็นตะกอนใจหรือสนิมใจของมนุษย์ทุกคน การพัฒนาสังคมด้วยศีล ๕ โดยเน้นให้เห็นความจำเป็นและความสำคัญของศีลแต่ละข้อ เพราะศีลคือหลักประกันความรุนแรงและความปลอดภัยของสังคมเป็นกฎหมายใจ ใครก็ตามที่ได้รับการพัฒนาด้วยปัญญาอย่างถูกต้อง ย่อมจะรู้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง ทั้งในระดับโลกียปัญญาและโลกุตตรปัญญา

คำสำคัญ: ๑.ศีลพัฒนา ๒.จิตพัฒนา ๓.ปัญญาพัฒนา

^๑ อาจารย์พิเศษ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: Sonchai@gmail.com

ABSTRACT

This research aims to study the development of society by means of three basic principles: concentration, concentration, and wisdom to help society develop more or less. The purpose is ๑) to study the role of social development of students. ๒) To study the principles of Buddhism used for social development, namely, the Sila Pattana, Jatuporn and Panya Pattana; and ๓) To analyze factors affecting the role of social development. **The research found that ๑) The precepts of development** are the development of the precepts. intentionally abstain from self (Verbal communication) may be a little complicated if the person who wants to receive the precepts does not know the novice monk in the temple near his home. **๒) mental development** Psychic Development means mental training to flourish with virtue, to be strong, **๓.) Developmental intelligence** ๑. Gin, based on intelligence, ๒. Educate yourself to develop your knowledge by studying the courses that each government requires. ๓. Prayer for Wisdom is the knowledge that comes from training and practicing. **Conclude ๑.** Social Development with the ๕ Precepts, emphasizing the necessity and importance of each of the sacraments ๒. Social development with meditation, it is found that the practice of meditation has many limitations. ๓. The development of social inferiority is found to be a beneficiary of intellectual development. Occupation Turn into a property Recognized in the social circle. Anyone who has been properly developed with intelligence. I will know all things in the truth. Both in the logical and intellectual level.

Keyword: ๑. The precepts of development ๒. mental development ๓. Developmental intelligence

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา (Phenomena)

เมื่อพระพุทธเจ้าเริ่มประกาศคำสอนของพระองค์ ภายหลังตรัสรู้ นั้น พระองค์ทรงส่งบรรดา พระสาวกให้ แยกกันไปแสดง “ พระธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบ ” ณ สถานที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีป “ เพื่อประโยชน์และความสุข ของมหาชน ” นี่คือการเริ่มต้นของการพัฒนาสังคมตามแนวคิดของพระพุทธองค์ ซึ่งมีหลักการสำคัญอันเป็นหัวใจ ของพระพุทธศาสนา คือ : การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้เกิดขึ้น และการทำจิตให้ผ่องใส ประชาชนชาวชมพู ทวีปนับตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงสามัญชนทุกชั้นวรรณะต่างพากันยอมรับแนวทางการพัฒนาเชิงปฏิรูปนี้ด้วยความเต็มใจและด้วยศรัทธาสืบต่อกันเรื่อยมา

พระเจ้าอโศกมหาราช (๒๗๒-๒๓๒ ก่อน ค.ศ.) ได้น้อมรับแนวคิดของพระพุทธเจ้าสืบต่อมา ด้วยการส่ง พระธรรมทูตหรือ “ กองทัพธรรม ” ไปยังดินแดนต่าง ๆ ในอาณาจักรอันเจริญรุ่งเรืองของกรีกโบราณ คือซีเรีย อียิปต์ และกรีก (E.Ahmad-Shah, ๑๙๙๗ : ๕๑) และในประเทศต่าง ๆ แถบเอเชีย คือ จีนเกาหลี ญี่ปุ่น ลังกา

พม่า และไทย (K.M.Munshi & R.R. Diwakar, ๑๙๖๗ : ๑๕๙-๑๘๘) ในประเทศไทย ได้มีพระนักพัฒนาสังคมหลายรูปผู้มีชื่อเสียงทั้งในอดีตและปัจจุบัน ครูบาศรีวิชัยแห่งล้านนา ได้เป็นผู้นำในการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ หลวงตามหาบัว แห่งวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี เป็นผู้นำในการตั้งกองทุน “ผ้าป่าช่วยชาติ” หลวงพ่อจรัญ แห่งวัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี ได้ช่วยพัฒนาสังคม ด้วยโครงการอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน หลวงพ่อวิริยงค์ แห่งวัดธรรมมงคล กรุงเทพฯ ได้ก่อตั้งสถาบันชนบทพัฒนา เพื่อผลิตนักออกแบบแฟชั่น ส่งเสริมอุตสาหกรรมไทยด้วยการเพิ่มคุณค่าและราคาให้แก่ผลิตภัณฑ์ของไทย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นหน่วยงานของคณะสงฆ์ที่มีความมุ่งหมายเพื่อผลิตพระภิกษุสามเณร ออกไปพัฒนาสังคมตามอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนาเช่นกัน มหาวิทยาลัยนี้ได้ผลิตบัณฑิตทางศาสนา มาจนถึงปัจจุบัน (๒๕๖๖) รวม ๔๙ รุ่น และยังได้จัดกิจกรรมนอกหลักสูตรเชิง

พัฒนาสังคม ด้วย โครงการ “โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์” และโครงการ “พระธรรมวิทยากร” ทั้งสองโครงการนี้ ใช้พระนักศึกษาศาสนาสมัคร โครงการแรกจัดสอนตั้งแต่ระดับประถมจนถึงระดับมหาวิทยาลัย และประชาชนผู้สนใจทั่วไปภายในมหาวิทยาลัย ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ส่วนโครงการที่สอง ใช้พระธรรมวิทยากร ซึ่งเป็นพระนักศึกษาศาสนาสมัครทุกชั้นปี ออกไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งระดับประถมและมัธยม ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

พระนักศึกษา ในฐานะนักพัฒนาสังคมเมื่อเป่ล่านามว่า พระธรรมวิทยากร ผู้เพียบพร้อมไปด้วยการเสียสละและยึดมั่นในอุดมการณ์แนวพุทธเหล่านี้ ได้รับการฝึกอบรมให้รู้เท่าทันสถานการณ์ต่าง ๆ ของสังคม ก่อนออกปฏิบัติหน้าที่เพราะโลกปัจจุบัน ไม่มีพรหมแดน ประชากรของแต่ละประเทศในแต่ละทวีปสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันและหรือ ติดต่อกันได้ด้วยเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ คนเหล่านั้นนำเอาวัฒนธรรม ค่านิยม และระบบเศรษฐกิจแปลกใหม่ของตนมาด้วย และสิ่งเหล่านั้นก็แทรกซึมเข้าสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็ว ในรอบสิบปีที่ผ่านมาคนไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชนในสังคมเมือง พากันหลงใหลคลั่งไคล้ และลอกเลียน วัฒนธรรมต่างชาติเช่น แฟชั่น การแต่งกาย พฤติกรรมทางเพศวัฒนธรรมการบริโภค การแสดงออกทางดนตรี และการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ต อันไม่พึงประสงค์ ค่านิยมและวัฒนธรรมซึ่งขัดต่อลักษณะนิสัยของคนไทยเหล่านี้ เปลี่ยนแปลงไม่ยั้งนักและต้องใช้พระธรรมวิทยากรซึ่งเป็นพระนักศึกษารุ่นใหม่ แนวคิดใหม่ เป็นผู้ช่วยขัดเกลา และลบล้างอย่างค่อยเป็นค่อยไป

กิจกรรมนอกหลักสูตรของพระนักศึกษาในฐานะพระธรรมวิทยากร ได้สะท้อนถึงหน้าที่ของพระสงฆ์ยุคใหม่ในการช่วยพัฒนาสังคมโดยเน้นการพัฒนาศีลธรรมและจริยธรรมแนวพุทธในหมู่เยาวชนไทยตามสถานศึกษาระดับประถมและมัธยมศึกษาแล้ว จากการศึกษา (เสถียร วิพรมหาและคณะ, ๒๕๔๓ : ๓-๘) พบว่า มีนักเรียนและโรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่ต้องการเข้าร่วมโครงการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละปี วิจิต วงศ์สายตา (๒๕๔๔) พบว่า พระธรรมวิทยากร ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีความสามารถในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ อายุ พรรษา ความรู้ภาษาบาลี ชั้นปีที่กำลังศึกษา ชั้นปีที่สอน ประสบการณ์ในการสอนและการฝึกอบรม การศึกษาของพระมหาวิโรจน์ ธาราพุด (๒๕๔๔) ชี้ว่า การปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมของพระธรรมวิทยากร ซึ่งเป็นพระนักศึกษาศาสนาสมัคร ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ช่วยปลูกจิตสำนึกของเยาวชนที่เป็นนักเรียนให้มีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน ให้อภัยความเป็นธรรมชาติ

ให้รู้จักติดต่อประสานงานกับคนอื่น ด้วยมารยาทอันดีงาม นอกจากนี้ พระธรรมวิทยากรยังได้มีส่วนทำให้วัด บ้าน และโรงเรียนร่วมมือกันใกล้ชิดอีกด้วย จากการศึกษาของอรรถชัย สกลสุภาภรณ์ (๒๕๔๒) พบว่า พระสงฆ์ได้ช่วยพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ ๔ ด้านคือ **ด้านสวัสดิการ** ด้วยการจัดนันทนาการทางโทรทัศน์ จัดลานวัดเป็นลานกีฬา และให้ที่พักอาศัยชั่วคราว **ด้านจริยธรรม** โดยการฝึกสมาธิ อบรมศีลธรรมทุกวันธรรมสวนะ ให้กวาดลานวัด **ด้านการศึกษา** ด้วยการจัดหาครูพิเศษมาสอนเสริมให้รางวัลเด็กนักเรียนที่เรียนดีสอนให้เด็กเห็นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษา **ด้านอาชีพ** ด้วยการสนับสนุนให้เด็กได้ฝึกอาชีพสมัยใหม่ เรียนรู้สมุนไพร เรียนรู้การแพทย์แผนโบราณ และสอนให้เด็กเห็นคุณค่าและความสำคัญของอาชีพสุจริต

งานวิจัยทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ต่างก็ชี้ว่า การพัฒนาสังคมด้วยหลักศีลธรรมและจริยธรรมที่บรรดาพระภิกษุสงฆ์และพระนักศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมนั้น สอดคล้องกับหลักการที่องค์การสหประชาชาติ (พระธรรมปิฎก , ๒๕๔๒ : ๑) แนะนำให้ดำเนินการทั้งยังเป็นไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยด้วยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (๒๕๔๕ – ๒๕๔๘) ถือว่า คนคือศูนย์กลางของ การพัฒนา เน้นการพัฒนาสมดุกระดับบุคคล สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนากายและวาจาให้เป็นที่พึงประสงค์ (ศีล) การพัฒนาจิตให้สมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะ (สมาธิ) และการพัฒนาปัญญาให้คมกล้า สามารถแก้ปัญหาส่วนตัวและส่วนรวมได้ (ปัญญา) ซึ่งเป็นการพัฒนาจากหน่วยย่อย คือตนเองก่อนไปพัฒนาผู้อื่นและพัฒนาคนก่อนพัฒนาวัตถุ ทั้งหมดนี้คือความมุ่งหมายสำคัญของการพัฒนาพระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคม อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย (objective)

๑. เพื่อศึกษาบทบาทการพัฒนาสังคมของพระนักศึกษา
๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่พระนักศึกษาใช้ สำหรับพัฒนาสังคม คือศีลพัฒนา จิตพัฒนาและปัญญาพัฒนา
๓. เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาสังคมอื่น รวมทั้งปัญหาและข้อเสนอแนะในการพัฒนาสังคมด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ขอบเขตของการศึกษา (Scope of study)

- ๑.ขอบเขตด้านพื้นที่ที่ใช้ศึกษา คือมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนกลาง ศาลายา นครปฐม
- ๒.ขอบเขตของประชากร คือ พระภิกษุ-สามเณรที่กำลังศึกษาในชั้นปีที่ ๔ ทุกคณะวิชา ปีการศึกษา ๒๕๕๖-๗ ส่วนกลาง จำนวน ๕๒ รูป
- ๓.ขอบเขตของเนื้อหา คือ บทบาทในการพัฒนาสังคมด้วยศีลพัฒนา จิตพัฒนาและปัญญาพัฒนา

วรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Literature Review)

เพื่อให้การศึกษาภาคทฤษฎีวิชาการของการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาด้วยหลักไตรสิกขา : ศึกษาเฉพาะกรณีพระนักศึกษาชั้น ปีที่ ๔ ปีการศึกษา ๒๕๕๖ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนกลาง ” บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยจึงได้วางกรอบการศึกษาไว้ ดังนี้

๑๑. บทบาทของพระนักศึกษานิถยานุสาสน์พระธรรมวิทยากร

พระธรรมวิทยากร คือพระนักศึกษาศาสนาสมัครเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกสถานที่ สังกัดหน่วยงานพระธรรมวิทยากร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จัดตั้งขึ้นและดำเนินงานโดยพระนักศึกษาผู้เสียสละและห่วงใยสังคมตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ นับถึงปัจจุบัน เป็นเวลาถึง ๓๗ ปีแล้ว

งานของพระธรรมวิทยากรเป็นกิจกรรมนอกหลักสูตรและเป็นงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้วยการส่งพระนักศึกษาศาสนาสมัครจำนวน ๑๕๐ รูป ซึ่งได้รับการฝึกอบรมวิธีการถ่ายทอดพระพุทธธรรมอย่างเหมาะสม ไปสอนวิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการในโรงเรียนทั้งระดับประถมและมัธยมในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จำนวน ๑๒๐ โรงเรียน (สถิติปีการศึกษา ๒๕๕๖ หน่วยงานพระธรรมวิทยากร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)

วิธีการเผยแผ่พระพุทธธรรมของพระธรรมวิทยากร มี ๓ วิธี คือ

๑. สอนในชั้นเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการที่กำหนดให้ตามชั้นปี
๒. บรรยาย ปาฐกถา ถาม-ตอบ โดยรวมนักเรียนหลาย ๆ ชั้นปี ในห้องประชุมของโรงเรียน
๓. อบรมด้วยการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติ เข้าค่ายคุณธรรมระยะสั้น ๑ – ๔ วัน หรือ ๗ วัน ทั้งนี้แล้วแต่เวลาจะอำนวยกิจกรรมนอกหลักสูตรดังกล่าวนี้ เป็นไปตามพระพุทธปณิธาน เมื่อพระองค์ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรก “เพื่อประโยชน์และความสุขของมหาชนและเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” โดยใจความก็คือ เพื่อพัฒนาสังคม นั่นเอง

๑๒. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

พระสงฆ์ คือพระภิกษุสามเณรที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทถูกต้องตามพระธรรมวินัย กฎหมาย และกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม

พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ตั้งแต่วินาทีแรกที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทเลยทีเดียว เป็นบทบาทหน้าที่โดยตรงและบังคับ บทบาทส่วนนี้ของพระสงฆ์เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย และบทบาทส่วนที่ ๒ เป็นบทบาทเชิงเสียสละ คือบทบาทต่อสังคม

บทบาทหรือหน้าที่ส่วนตัวของพระสงฆ์ ถือว่าเป็นบทบาทสำคัญที่สุดในชีวิตของพระสงฆ์ที่ไม่อาจเพิกเฉยหรือละเลยได้ บทบาทส่วนนี้เรียกว่า ไตรสิกขา ที่พระสงฆ์จะต้องประพฤติและปฏิบัติตราบไต่ที่ยังเป็นพระเสขบุคคล คือยังไม่บรรลุมรรคผล ไตรสิกขา คือข้อกำหนดที่พระสงฆ์จะต้องศึกษาและปฏิบัติตามมี ๓ อย่าง (ที.ปา. ๑๑ / ๒๒๘ / ๒๓๑ ; อัง.ติก. ๒๐ / ๕๒๑ / ๒๔๔) ดังนี้

๑. สิลสิกขา พระสงฆ์ต้องศึกษาและปฏิบัติตามศีล ๒๒๗ ข้อ และธรรมะอีก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ซึ่งก็รวมอยู่ใน ศีล สมาธิ และปัญญา นี้เอง การรักษาศีลและปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์เป็นการพัฒนาตนขั้นแรก และเป็นไปเพื่อละกิเลสอย่างหยาบ คือ โลภะ โทสะ และโมหะ หรือ รากะ โทสะ และโมหะ เมื่อพระสงฆ์รักษา

ศีลได้บริสุทธิ์บริบูรณ์แล้ว จิตก็จะเบิกบานสบายใจ ไม่เดือดร้อนใจ ไร้วิภวีสาร ศีลที่บริสุทธิ์ใช้เป็นฐานในการฝึกอบรมจิตต่อไป

๒. จิตศึกษา พระสงฆ์ต้องฝึกอบรมจิตของตนให้สงบและเป็นสมาธิ ไม่กระสับกระส่าย กระทบกระชวย การฝึกสมาธิของพระสงฆ์ เป็นการพัฒนาตนขึ้นสำคัญเพราะจิตใจเป็นตัวกระตุ้นทำให้เกิดพฤติกรรมทั้งทางกายและวาจาและนำไปเพื่อกำจัดกิเลสอย่างกลางคือนิรวรณ ๕ อย่าง ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะ กุกกัจะ และวิจิกิจฉา เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วก็ใช้เป็นฐานในการศึกษาหรือเจริญวิปัสสนาต่อไป

๓. ปัญญาศึกษา พระสงฆ์ต้องฝึกเจริญวิปัสสนาเพื่อให้ปัญญาแก่กล้า ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา การเจริญวิปัสสนาของพระสงฆ์ เป็นการพัฒนาตนให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะธรรมทั้งหลายและนำไปเพื่อกำจัดกิเลสอย่างละเอียดคือ อนุสัย ๗ อย่างและสังโยชน์ ๑๐ อย่าง

บทบาท ๓ ประการดังกล่าวมานี้ เป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์แต่พระสงฆ์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะในสังคมเมือง มักปฏิบัติได้พอประมาณเพียงแต่ในศีลสิกขาเท่านั้น ส่วนสิกขาข้อ ๒ และข้อ ๓ ปฏิบัติได้น้อยมาก

บทบาทส่วนที่ ๒ ของพระสงฆ์คือบทบาทต่อสังคม เนื่องจากพระสงฆ์ต้องดำรงชีพโดยอาศัยปัจจัย ๔ จากพุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธา พระสงฆ์จึงมีปฏิสัมพันธ์กับคนเหล่านั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในตอนเช้าพระสงฆ์ต้องออกบิณฑบาต และถ้าอุบาสก อุบาสิกา นำอาหารบิณฑบาตมาถวายที่วัด พระสงฆ์ต้องให้เขาสมาทานศีล ๕ ก่อนฉันเช้า และให้พรหลังฉันเช้าเสร็จแล้ว การปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว เป็น “กิจวัตรประจำวัน” ของพระสงฆ์ เป็นการพัฒนาสังคมตามปกติและจำกัดพื้นที่

แต่ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์พัฒนาสังคม โดยใช้บทบาทเชิงรุกมากขึ้น กล่าวคือเข้าไปพัฒนากลุ่มเป้าหมายโดยตรง และใช้วิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- ๑) เป็นครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนทั้งในภาครัฐและเอกชน
- ๒) เป็นพระธรรมจาริกคือ เดินทางไปเผยแผ่ธรรมยังกลุ่มเป้าหมาย ด้วยการแสดงพระธรรมเทศนาบ้าง ปาฐกถา บ้าง ฝึกอบรมสมาธิบ้าง เป็นต้น
- ๓) ปาฐกถาธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์ทุกวันพระและวันอาทิตย์
- ๔) จัดรายการธรรมะทางวิทยุเป็นประจำ

พระศรีวิสุทธิโมลี (อั้งในเสถียร วิพรหมหาและคณะ ๒๕๔๓ : ๔๙-๕๐) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ดังนี้

๑. เป็นพระธรรมทูตไปเผยแผ่ธรรมและสงเคราะห์ประชาชน เป็นครั้งคราวประมาณ ๑ – ๓ เดือน ในภาคฤดูร้อน โดยมีกรมการศาสนาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ให้การสนับสนุน
๒. เป็นพระธรรมจาริก โดยกรมการศาสนาให้การสนับสนุน ด้วยการส่งพระนิสิตนักศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วมกับพระภิกษุสามเณรภาคเหนือ ไปอบรมและสงเคราะห์ชาวเขาในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีละประมาณ ๒ – ๓ เดือน
๓. เป็นผู้อบรมจริยธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพ ฯ และปริมณฑล โดยมีกรมการศาสนาเป็นศูนย์กลางการประสานงาน
๔. เป็นผู้เผยแผ่ธรรมทางวิทยุ และโทรทัศน์ ด้วยการแสดงปาฐกถาธรรมในวันพระและวันอาทิตย์

๕. เป็นผู้มีส่วนร่วมในการเขียนบทความธรรมะ ในวารสารและนิตยสารเผยแผ่ธรรมของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น พุทธจักร เสี่ยงธรรม ปัญญาจุฑา เป็นต้น

๖. เป็นพระธรรมทูตฝ่ายต่างประเทศ โดยมีรัฐ เป็นผู้อุปถัมภ์

ภาระหน้าที่ดังกล่าวมาทั้งหมดของพระสงฆ์ล้วนแต่ชี้ว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทั้งที่เป็นการส่วนตัวและเป็นทางราชการ

๑.๑ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ใช้ในการพัฒนาสังคม

ธรรมะของพระพุทธศาสนามีมากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แต่ที่รวมอยู่ในอริยมรรค ๘ ประการ นั่นเองและอริยมรรค ๘ ประการนี้ โดยหลักปฏิบัติแล้วก็รวมอยู่ในหลักการย่อ ๆ ที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงใช้พัฒนาสังคมชมพูทวีปอย่างประสบผลสำเร็จมากกว่า ๒๕๔๐ ปีแล้ว และจะยังใช้ได้ผลทุกหนทุกแห่ง トラบใดที่ยังมีผู้ปฏิบัติตามอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

หลักคำสอนสำคัญอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา นี้ เรียกชื่อให้เหมาะกับยุคสมัยตามลำดับว่า ศีล พัฒนา (ศีลภาวนา) จิตพัฒนา (จิตภาวนา) และปัญญาพัฒนา (ปัญญาภาวนา) (อัง. ปัญจก. ๒๒ / ๗๙ / ๑๒๑)

(๑) ทำให้ชีวิตมีความสุขและความสงบมากขึ้น (พระศรีวิสุทธิกวี, ๒๕๒๑: ๓-๔)

ประโยชน์ทางธรรม

(๑) กำจัดกิเลสหรือขยะใจที่เรียกว่านิวรณ์ได้หรืออย่างน้อยก็เบาบางลง

(๒) บรรลุธรรมได้ถึงขั้นฌาน และอาจได้คุณธรรมพิเศษที่เรียกว่าอภิญญา เช่นรู้เหตุการณ์ล่วงหน้า อ่านใจคนอื่นได้ เป็นต้น

(๓) ใช้เป็นฐานของการเจริญวิปัสสนาหรือการพัฒนาปัญญาขั้นสูงต่อไป

i. ประโยชน์ของปัญญาพัฒนา

ii. ประโยชน์ทางโลกหรือทางสังคม

(๑) ใช้ประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงตนและครอบครัว

(๒) เปลี่ยนเป็นทรัพย์ได้

(๓) ได้รับการยกย่อง และมีเกียรติมีศักดิ์ศรีในวงสังคม

(๔) ใช้เป็นฐานของการเลื่อนยศ ตำแหน่งและเงินเดือนตามระดับวุฒิการศึกษา

(๕) ผู้มีปัญญาย่อมเป็นผู้องอาจเมื่อเข้าสังคม

ประโยชน์ทางธรรม

(๑) กำจัดกิเลส ประเทอนุสัยซึ่งเป็นตะกอนใจหรือสนิมใจ

(๒) ความทุกข์ลดลง ความสุขเพิ่มขึ้น

(๓) คลายความยึดมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่วนวายเดือดร้อนไปตามกระแสของโลก

(๔) จิตมั่นคงรู้ทันความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายไม่พุ้งขึ้นหรือยุบลงตามอำนาจของโลกธรรม

(๕) เห็นแก่ตัวน้อยลงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นมากขึ้น

(๖) จิตมีคุณธรรมหรือมีคุณภาพสูงขึ้นตามขั้นแห่งการปฏิบัติ

(๗) เข้านิโรธสมาบัติอันเป็นความสุขสุดยอดในขั้นนี้ได้

(๘) บรรลุเป็นพระอริยบุคคลอันเป็นเนื่อนาบุญของโลกได้

(๙) ได้รับรสแห่งอริยผล อันเกิดจากการหลุดพ้นจากกิเลส

(๑๐) บรรลุพระนิพพานได้ (ฐิตวิมโณ ภิกขุ ,๒๕๓๑ : ๓)

ผู้ได้รับการพัฒนาด้วยปัญญาอย่างถูกต้อง ย่อมจะรู้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง ทั้งในระดับโลกีย์ ปัญญาและโลกุตระปัญญา

ผลการวิจัย

แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

การพัฒนาสังคมตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา คือ ศิลพัฒนา จิตพัฒนา และ ปัญญาพัฒนา การพัฒนาเศรษฐกิจของไทยในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีส่วนทำลายสังคมและวัฒนธรรมไทยโดยไม่ได้ตั้งใจไม่มากนัก การพัฒนาดังกล่าวทำให้คนไทยส่วนใหญ่เห็นวัตถุสำคัญกว่าจิตใจหรือศีลธรรม คนส่วนใหญ่พยายามแสวงหาความร่ำรวยโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องตามศีลธรรม คนที่ร่ำรวย มีบ้านหลังใหญ่ มีรถยนต์นั่งคันหรู และมีโทรศัพท์มือถือยี่ห้อติดตลาดราคาแพง มักได้รับการยกย่องนับถือในวงสังคมและถูกจัดอันดับว่า เป็นพวก “ไฮโซไฮคลาส” และคนอื่น ๆ ก็พยายามทำตามเพื่อให้มีหน้ามีตาในสังคมยุคใหม่ คนหนุ่มสาวในชนบททั่วทุกภาคของไทย พวกกันละทิ้งถิ่นฐานที่เคยให้ความอบอุ่นของตน เข้าสู่ตลาดแรงงานในเมืองใหญ่ ๆ ที่มีสถานประกอบการเชิงเศรษฐกิจและโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ ปล่อยให้เด็ก ๆ และคนเฒ่าคนแก่ ใฝ่บ้านด้วยใบหน้าที่หมองคล้ำ แหวดตาไร้ความสุข เพราะครอบครัวไม่ได้อยู่กันพร้อมหน้า

สภาวะการดังกล่าว เข้าใจกันว่า เกิดจากการพัฒนาสังคมโดยใช้เศรษฐกิจนำหน้า แม้ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจดูจะกระตือรือร้น แต่ปัญหาหลายอย่างก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขกลับจะเพิ่มความเสี่ยงมากขึ้นด้วยซ้ำ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความยากจน ปัญหาหญิงชายขายตัว และปัญหาความเครียดของผู้คนในสังคมเมืองขนาดใหญ่ อาจกล่าวได้ว่ายิ่งพัฒนายิ่งสร้างปัญหา เพราะเราเดินตามโลกตะวันตกที่เน้นเศรษฐกิจทุนนิยมเชิงวัตถุ ประเทศไทยจึงประสบปัญหาสังคม อันเนื่องมาจากการ ต้องปรับตัวให้ทันกระแสความเปลี่ยนแปลงและความแปลกใหม่ของสังคม เทคโนโลยีสารสนเทศ

กระแสโลกาภิวัตน์ ดังกล่าว ทำให้หนุ่มสาวสมัยใหม่หลงใหลคลั่งไคล้จนลืมนึกถึงศาสนาและวัฒนธรรมอันดีงามของตนที่ได้ช่วยให้สังคมไทยอยู่กันอย่างสงบสุขมาช้านาน เพราะเขาเข้าใจว่าเศรษฐกิจทำให้คนเป็นสุข ส่วนศาสนาและวัฒนธรรมทำให้คนคร่ำครึและมั่งงาย

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาทางวัตถุควรจะทำควบคู่กันไปพร้อมกับการพัฒนาทางจิตใจ หรือศีลธรรม พระพุทธเจ้าทรงเน้นการพัฒนาทั้งทางวัตถุและจิตใจ เพราะคนทุกคนต้องพึ่งพาอาศัยเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพคือ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อย่างไรก็ตาม ความต้องการปัจจัย ๔ ของคนไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อเขาสนองความต้องการอย่างหนึ่งได้แล้ว ความต้องการใหม่ก็เกิดตามมา และเขาก็ต้องสนองความต้องการเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด แต่เขาไม่สามารถสนองความต้องการทุกอย่างของตนได้ ดังนั้นเขาจึงเป็นทุกข์ ความทุกข์ผลักดันให้เขาทำทุกอย่าง เพื่อให้ได้สิ่งที่เขาต้องการ ความวุ่นวายและความรุนแรงก็เกิดขึ้น จนกลายเป็นปัญหาสังคม การแก้ปัญหาสังคมของพระพุทธศาสนาใช้หลักธรรม ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยมุ่งให้คน

ทั้งหลายสงบกายและวาจา สงบจิตไม่คิดฟุ้งซ่านไปก่อปัญหาและใช้ปัญญาเป็นเครื่องวิเคราะห์แยกแยะแยกผิด เรียกตามหลักวิชาการสมัยใหม่ว่า ศิลพัฒนา จิตพัฒนา และปัญญาพัฒนา

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์จากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์พระนักศึกษ พอสรุปได้ดังนี้

๑) ศิลพัฒนา คือการพัฒนาตนชั้นศีล หมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้เป็นปกติ ในที่นี้ หมายถึงศีล ๕ หรือ เบญจศีล ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติประจำวันของพุทธศาสนิกชนทุกวัน การพัฒนาตนด้วยศีล กระทำได้ง่ายมาก ด้วยวิธีการ ๒ อย่าง ตามความสะดวกและความสมัครใจของผู้มีศรัทธา คือ

๑. ตั้งใจงดเว้นด้วยตนเอง (สัมปตวิริติ) ด้วยการเปล่งเสียงหรือเพียงแต่คิดในใจว่าจะไม่ละเมิดศีลห้าข้อ และถ้าละเมิดข้อใดข้อหนึ่งในภายหลังก็อธิษฐานงดเว้นใหม่ ศีลก็จะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ วิธีนี้เหมาะสำหรับผู้อยู่ไกลวัด และมีภาระกิจรัดตัว

๒. สมาทาน คือการไปรับศีลจากพระภิกษุหรือสามเณรที่วัดใกล้บ้าน (สมาทานวิริติ) การศีลวิธีที่ ๒ นี้อาจมีความยุ่งยากเล็กน้อยถ้าผู้ต้องการรับศีลไม่รู้จักพระภิกษุสามเณรในวัดใกล้บ้านตนวิธีที่สะดวกที่สุดก็คือไปสมาทานในวันธรรมสวนะหรือวันพระ ๘ ค่ำ และหรือ ๑๕ ค่ำ เพราะในวันดังกล่าวมีการถวายทานรักษาศีลและฟังธรรมเทศนาในวัดแทบจะทุกวัด โดยเฉพาะในสังคมเมือง ส่วนในชนบทนั้นพุทธศาสนิกชนส่วนมากรู้จักวัดและพระในวัดประจำหมู่บ้านของตนดีอยู่แล้วและได้รับการพัฒนาด้วยศีล ๕ อยู่ในขั้นที่เรียกได้ว่า อุบาสก-อุบาสิกา ที่เดียว

๒.) จิตพัฒนา

จิตพัฒนา หมายถึงการฝึกอบรมจิตให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม, ให้มีความเข้มแข็งมั่นคง, เบิกบาน, สงบสุข, ผ่องใสด้วยความเพียร ด้วยสติและสมาธิ (พระราชมุนี, ๒๕๒๘ : ๒๐๒, ๓๐๒)

เนื่องจากธรรมชาติของจิตมีลักษณะดิ้นรน กวัดแกว่ง ห้ำมยาก ฝึกลำบากเที่ยวไปไกลและแส่หาอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เราจึงจำเป็นต้องฝึกและอบรมจิตให้แน่วแน้อยู่กับที่ไม่ให้แส่หาอารมณ์ดังกล่าว เพราะจิตที่ไม่แน่วแน่มักจะฟุ้งซ่าน ว้าวุ่น กระสับกระส่าย และถ้าควบคุมไม่ได้ เจ้าของจิตก็ต้องเป็นทุกข์ การพัฒนาจิตก็เพื่อหลีกเลี่ยงความทุกข์และสร้างความสุขขึ้นมาภายในใจของตน เมื่อใจมีความสุขกายก็พลอยสุขไปด้วย การทำงานก็จะมีประสิทธิภาพและถ้าทุกคนปฏิบัติเหมือน ๆ กัน ก็เท่ากับได้พัฒนาสังคมไปแล้ว ครึ่งหนึ่ง

๓.) ปัญญาพัฒนา

ปัญญาพัฒนา คือการพัฒนาตนให้มีความรู้ในวิชาการต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรมการพัฒนาด้านให้มีความรู้ตามหลักของพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ วิธีคือ

๓.๑ จินตามยปัญญา การพัฒนาตนให้มีความรู้ด้วยการคาดคะเนหรืออนุมานตามหลักตรรกวิทยานิรนัย (deductive logic) และตรรกวิทยาอุปนัย (inductive logic)

๓.๒ สุตมยปัญญา การพัฒนาตนให้มีความรู้ด้วยการศึกษาเล่าเรียนตามที่รัฐบาลของแต่ละประเทศกำหนดให้เรียนในประเทศไทย

๓.๓ ภวานามยปัญญา คือความรู้อันเกิดจากการฝึกอบรมและลงมือปฏิบัติจริงในที่นี้หมายถึงการบำเพ็ญวิปัสสนาอันเป็นการศึกษาภาคปฏิบัติขั้นสูงของพระพุทธศาสนาภวานามยปัญญาใช้กำจัดกิเลสอย่าง

ละเอียดยที่เรียกว่าอุนสัยและสังโยชนซึ่งเป็นตะกอนใจหรือสนิมใจของมนุษย์ทุกคน

ข้อเสนอแนะ

๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรพัฒนาองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพราะถ้าองค์กรการพัฒนาสังคมไม่มีคุณธรรมจริยธรรมแล้วยากที่จะพัฒนาส่วนอื่น ๆ ของสังคมได้

๒. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ควรจัดการให้มีการจัดการด้านองค์ความรู้เพื่อพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่มีคุณธรรมจริยธรรม ที่เห็นเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านการปฏิบัติแนวทางการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา

๓. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป ๒ เรื่อง คือ

๑. ศึกษาหลักการปฏิบัติในหลักไตรสิกขา เพื่อกำหนดเป็นหลักปฏิบัติทางสังคม
๒. ศึกษาการผลกระทบหรือปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาทางสังคม เพื่อการพัฒนาสังคมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จิตวันโน ภิกขุ. (๒๕๓๑). วิปัสสนาภาวนา, คณะศิษย์กรรมฐานจัดพิมพ์ถวาย พระศรีวิสุทธิกวี วัดโสมนัสวิหาร ใน
วโรกาสได้รับพระราชทานเลื่อนมรณศักดิ์ที่ “ พระราชวิสุทธิกวี”, กรุงเทพฯ ฯ :ร.พ. สุทธิสารการพิมพ์.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, แล่งการณ ๕๐ ปี กิจการสภาการศึกษาามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรม
ราชูปถัมภ์, กรุงเทพฯ ฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์สุวัฒน์, ๒๕๓๙
- วิชิต วงศ์สายตา, การศึกษาสมรรถภาพการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของพระธรรมวิทยากรจากมหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย, มหาบัณฑิตวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง,
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔
- วิโรจน์ ธาระพุด, พระมหา, ศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมด้านการพัฒนาจริยธรรมของพระธรรมวิทยากร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มหาบัณฑิตวิทยานิพนธ์ สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ๒๕๔๔
- วิสุทธิมรรคแปล ๓/ ๑ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรม
ราชูปถัมภ์, ๒๕๑๔
- เสถียร วิพรมหาและคณะ, รายงานการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระธรรมวิทยากรกับการสอนวิชาพระพุทธศาสนา
ในกรุงเทพมหานคร, สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, เอกสารอัดสำเนาเย็บ
เล่ม, ๒๕๔๓

E. Ahmad- Shah, Buddhism and Cristian Faith, India, Lucknow : The Lucknow Publishing Houses , ๑๙๙๗

K.M. Munshi and R.R. Diwakar, Bhagawan Buddha, India, Bombay : Associated Advertisers & Printers , ๑๙๖๗